

KERTINĖ
PARAŠTĖ

Statistika Lietuvoje

Sakoma, kad statistika neme-
luoja, bet kad su statistika ga-
lima meluoti. Žinoma, yra duo-
menų, kurie maždaug tą patį
reiškia, nesvarbu, kaip į juos
žiūrėtum. Pavyzdžiui, žemės ūkio
našumas, išreikštas pieno kilo-
gramais nuo karvės arba rugių
tonomis nuo hektaro, jau mums
kai nors konkretaus pasako. Ši-
tais atvejais turime dar atsižvelgti
ir į produkto kokybę. Lieka pro-
blema ir su tų gaminių paskelb-
tomis kainomis.

Tarpkario Lietuvoje litas buvo
dirbtinai padarytas stiprių kitų
valiutų atžvilgiu, taip kad oficia-
lus atsiskaitymas daug metų bu-
vo dešimtis litų už vieną dolerį.
Užtat litais kainos nerezprezen-
tavo tikrų tuometinių mūsų kraš-
to kainų, lyginant su tarptautine
rinka ir dabartinėmis kainomis.
Tai turėtume prisiminti, anali-
zuodami tarpkarinę statistiką.

Sovietijos laikais statistika,
tiesiog kaip būtinė tos siste-
mos, tarnavo daugelyje sričių
tam, kad būtų galima koman-
diniu būdu ir politiniais bei
ideologiniais sumetimais regu-
liuoti krašto ekonomiką. Patys
duomenys, kurie kilo iš aukštųjų
biurokratų ir partijos narių
sprendimų išdavų, visiškai ne-
atspindėjo, kas šalyje darėsi
koks buvo šalies piliečių ekono-
minis nusiteikimas ir būklė.
Pavyzdžiui, tūkstančiai lietuvių
gavo ir gauna algas už darbą,
kuris nėra produktyvus arba ku-
riam nėra užteklinai paklausa.
Kitaip sakant, jie turėtų pakeisti
darbą arba būti laikomi bedar-
biais. Antra vertus, tūkstančiai
darbų, kurie turėtų būti geriau
atlyginami, yra prastai ap-
mokami ir nepatraukia naujų
darbininkų, kad galima būtų iš-
plėsti tokią produkciją. Tol, kol
nuomos buvo ir bus daugiausia
reguliuojamos, neatsiras norinčių

investuoti į naujų butų namų
statybą arba senųjų taisymą, nes
butų nuomojimas tokioje situaci-
joje neapsimoka.

Prisipažinkime, kad sovietinėje
sistemoje ir iš dalies dar dabar
vienas statistinis duomenis, kaip
išdava politinės komandos, veikė
ir veikia visą aibę kitų duomenų.
Kitas sovietinių statistinių duo-
menų minusas yra tai, kad savi-
valdybės, įmonės ir gamyklos
yra vertinamos pagal komandos
vadų statistinį matą, o ne pagal
visuomenės paklausos ar nusi-
statymo lygį. Pavyzdžiui, statis-
tiškai fabrikas pagamino laukta
kiekį šakių, net daugiau normos.
Kad jos paskui greit sulūžta, sta-
tistika to neparodo, o net dar ga-
li sudaryti įspūdį, kad tokių ša-
kių yra didelis pareikalavimas.
Statistika atrodo, kad tas
fabrikas turi didelį pasisekimą ir
ji reikia ugdyti. Dėl to gaminama
daug prastos kokybės šakių, nes
visuomenė neturi pasirinkimo
nei kokybės, nei kainos atžvilgiu.
Gero produkto gamyba yra daug
brangesnė ne vien dėl to, kad
gaminys su defektais nepar-
duodamas, bet ir todėl, kad
tinkamas užbaigimas pareiklau-
ja daug daugiau darbo jėgos ir
aukštesnės technologijos mašinų.
Statistika taip pat neparodo,
kokios kokybės yra žaliava, iš
kurių reikia gaminti tas šakes,
ir ji nepasako, kad fabrikas
neturėjo galimybės pasirinkti
tokios žaliavos nei kainos, nei
kokybės, kad galutinai būtų
galima pagaminti visuomenei
tinkamas šakes.

Komandinėje sistemoje statisti-
ka yra ištikima tokios valdžios
ideologijos tarnaitė. Ji neparodo,
kas iš tikrųjų darosi visuomenėje,
kokie piliečių norai, kokie jų ver-
tinimai ar gaminių paklausa.

(Nukelta į 2 psl.)

Nepriklausomybės idealas ir realybė

VIKTORAS NAKAS

Šiandien, švenčiant nepriklau-
somybės atstatymo 75-erių metų
sukaktį, man yra garbė jus pa-
sveikinti Lietuvos ambasado-
riaus Jungtinėms Amerikos Val-
stybėms Stasio Lozoraitio vardu:
šia deimantinio mūsų valstybės
nepriklausomybės paskelbimo ju-
biliaus proga. Jus turėjo ir
tikėjosi kreiptis pats Ambasado-
rius. Tačiau nuo 1988 metų pra-
sidėjęs stebuklų srautas Lietuvo-
je vis neišsenka. Ambasadorius
Lozoraitis ir einantis Prezidento
pareigas Algirdas Brazauskas,
baigę kelias savaites trukusią
intensyvią rinkimų kampaniją,
šiandien Vilniuje laukia balsuo-
tojų sprendimo – vienas iš jų taps
pirmuoju laisvu, slaptu, tiesiogiu
ir visuotiniu balsavimu iš-
rinktu Lietuvos Prezidentu.

Jeigu ambasadorius Lozoraitis
šiandien čia būtų, Jūs išgirstumė-
te oficialų Lietuvos atstovo žodį.
Norėčiau visiems pabrėžti, kad
tai, ką aš jums sakysiu, yra
grynai mano asmeniška nuomė-
nė, ir tikiuosi, kad Jūs taip ir
priimsite mano žodžius.

Deimanto įvaizdis labai tin-
kamas Lietuvos nepriklausomy-
bės atstatymo sukakties paminė-
jimui. Deimantas yra žaizduo-
jantis kristalinis brangakmenis
ir kartu viena iš pačių kiečiausių
materijų šiame pasaulyje. Lygiai
taip pat būtų galima apibūdinti
nepriklausomybės idealą. Tiek
kraujo pralėjo ir tiek vargo pa-
tyrė lietuvių tauta vardan savo
valstybingumo. Ir kaip uoliai per
pusimtį metų okupaciniai reži-
mai bandė tą deimantą sunaikinti,
išlupti jo įvaizdį iš lietuvių
tautos sąmonės. Sužalojo okupa-
ntas Lietuvos žemę, sužalojo ir
lietuvių tautą, tiek kaip kolekty-

vą, tiek pavienius jos narius.
Tačiau, nors okupantas su nema-
žu pasisekimu pajėgė Lietuvoje
sukurti „homo sovieticus“, val-
stybingumo deimantas išliko –
tebežaižruojantis, nepagadin-
tas ir kietas kaip visados. To
deimanto blizgėjimą ryškiausiai
matėme tarp 1988 ir 1991 metų
Katedros aikštėje, Vingio parke,
Aukščiausiosios Tarybos rūmuose
1990 metų kovo 11 dieną ir
prie Televizijos bokšto 1991 metų
sausio 13 dienos rytą. Tą blizgė-
jimą matė ir visas pasaulis, nors
kai kurie labai būtų norėję jo ne-
pastebėti. Ką tik iš spauduvės
išėjusi istoriko Michael Beschloss
ir žurnalisto Strobe Talbott para-
šyta knyga *At the Highest Levels: The Inside Story of the End of the Cold War* atskleidžia su kokių
didelių pasisekimu Lietuvai pa-
vyko prasiskverbti į Amerikos ir
Sovietų Sąjungos tarpusavio san-
tykių tarp 1989 ir 1991 metų,
nei vienos, nei kitos valstybės
vadui to nepageidaujant.

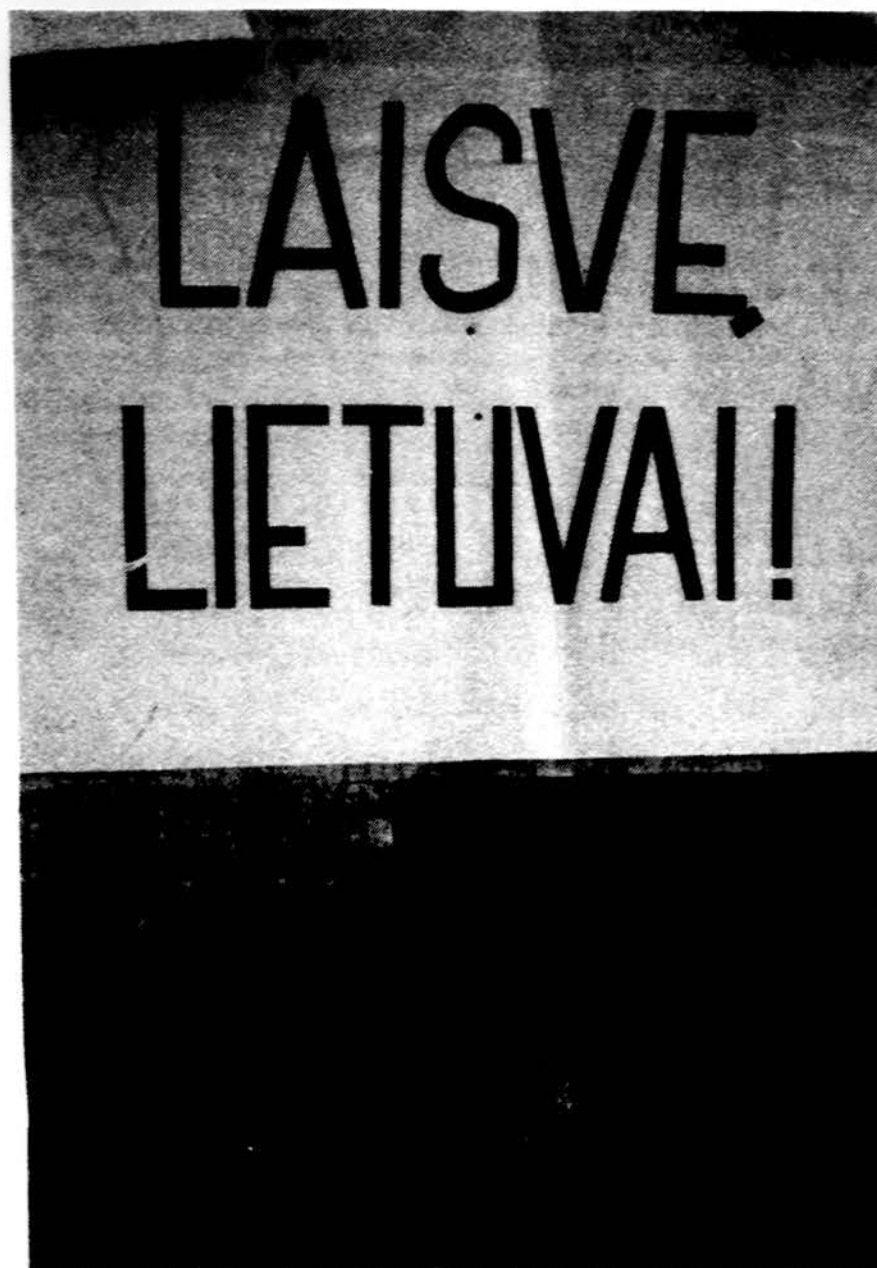
Nepriklausomybės idealą Lie-
tuva pradėjo pildyti realizuoti po
1991 metais sužlugusio reakcio-
nierių pučo Maskvoje. Lietuva
1991 metais priimta į Jungtines
Tautas bei Europos Saugumo ir
bendradarbiavimo konferenciją.
Pernai jį įstojo į Tarptautinį
valiutos fondą ir tapo Pasaulinio
banko bei Europos Rekonstrukci-
jos ir plėtros banko nare. Už-
mezgė diplomatinis santykius
su daugeliu šalių, su kai kuriomis
pasirašė sutartis dėl preky-
bos ir investicijų skatinimo.

Kartu su latviais ir estais
Lietuvai pavyko įtikinti tiek
Jungtines Tautas, tiek Europos
Viršūnių konferenciją pasisakyti
už Rusijos kariuomenės išvedimą
iš tų trijų šalių. Vienas iš galbūt
svarbiausių momentų Lietuvos
užsienio politikoje įvyko pernai,
rugpjūčio 8 dieną, kada Lietuvos ir
Rusijos gynybų ministrai pasi-
rašė protokolus dėl Rusijos armi-
jos išvedimo iš Lietuvos iki 1993
metų rugpjūčio 31 dienos.

Nors Rusija dar ir šiandien
pažeidinėja kariuomenės išvedi-
mo grafiką, nors kasdieną rusų
kariniai lėktuvai pažeidžia Lietu-
vos oro erdvę, tačiau pasitrauki-
mo procesas tebesitęsia. Jei prieš
metus Lietuvoje buvo 35,000 ar
daugiau svetimos armijos kariu-
vių, dabar jų liko 15,000 ar
mažiau.

Vidaus politikoje Lietuvos
Aukščiausioji Taryba nemažai
nuveikė, sukurdamą įstatyminę
bazę rinkos ekonomijos įvedimui.
Privatizacijos procesas Lietuvoje
vyko sparčiau negu Latvijoje ar
Estijoje. Pavyzdžiui, Lietuvos
gyventojams buvo sudaromos są-
lygos tapti savo namų savininkais.
Iki rudens daugiau kaip 70
nuosimčių visu butų buvo pereję
į privačias rankas. Tai buvo
vienas iš ryžtingų žingsnių lauk
iš komandinės valstybinės san-
tvarkos, kuri per dešimtmečius
stabdė Lietuvos vystymąsi į
sistemą, pagrįstą decentralizaci-
ja, demokratija ir rinkos ekono-
mija.

Kitas labai svarbus momentas
Lietuvos vidaus politikoje buvo
pernai, spalio 25 dieną, įvykę
Lietuvos Seimo rinkimai ir tą

Prie barikadų šalia Lietuvos Parlamento rūmų Vilniuje po Sausio 13-osios
žudynių 1991 metais...

**Tešviečia mums visad Vasario 16-oji, kurią po
ilgos nakties atgaivinom Kovo 11-ąją ir apgynėm
Sausio 13-ąją. Sunkus, grėsmingas ir skaus-
mingas Lietuvos pavasaris, bet jis kaskart atneša
ir vėl atneš Atgimimą.**

Vytautas Landsbergis
1993 m. vasario 16 d.
Vilnius

pačią dieną referendumo būdu
patvirtinta naujoji Konstitucija.
Rinkimai į naująją parlamentą
įrodė lietuvių tautos pribrendimą
demokratijai, nes tai buvo antras
sykis per trejus metus, kai
valdžia taikingu ir demokratišku
būdu buvo perleista opozicijai.
Tai labai svarbus ir džiuginantis
ženklas. Naujoji konstitucija api-
brėžia išbalansuotą politinių
galių išdėstymą tarp teisėms,
įstatymdavystės valdžios, vykdo-
mosios valdžios ir prezidento in-
stitucijos. Jeigu toje konstitucijoje
išsakyti principai ir taisyklės bus
placiosios visuomenės, o ypač jos
vadovų, gerbiami, tai demokrati-
nei santvarkai neturėtų būti
grėsmės, išplaukiančios iš šalies
vidaus politikos.

Tačiau, nors Lietuvos nepri-
klusomybės idealas išliko tyras
kaip deimantas, pati Lietuva

šiandien nepanaši ir deimantą.
Turbūt niekam ne naujiena, kad
Lietuvoje trūksta šilumos ir
karšto vandens. Lietuvos pramo-
nės produkcija 1992 metais su-
mažėjo beveik 52 nuosimčiais, pa-
lyginus su 1991 metais. Žemės
ūkio produkcija sumažėjo 39
nuosimčiais. Šių metų sausio 1
dieną 66,450 Lietuvos darbinin-
kų buvo be darbo, dvigubai dau-
giau negu prieš tris mėnesius.
Kaip einantis Prezidento parei-
gas Algirdas Brazauskas neseniai
aiškino Lietuvos Seimui, infliacija
pernai siekė 1,163%, maisto produk-
tai pabrango maž-
daug 14 kartų. Apie sveikatos ap-
saugos būklę Lietuvoje galima
susidaryti vaizdą iš naujagimių
mirtingumo skaičiaus. 1992
metais mirusių naujagimių skai-
čius padidėjo 10 nuosimčių, pa-
lyginus su 1991 metais. Prieš porą

savaičių Lietuvos Vidaus reikalų
ministras pranešė, kad Lietuvos
teritorijoje veikia maždaug 100
kriminalinių vienetų, kuriems
priklauso 1,500 aktyvių narių.
Maždaug 2/3 kriminalinių nusi-
kaltimų lieka neišaiškinti, o
nusikaltimų skaičius, palyginti
su 1989 metais, padidėjo maž-
daug 80 nuosimčių.

Šie liūdnei nuteikiantys duo-
menys išsiskiria keliais pastabais.
Pirma, visos buvusio socialistinio
lagerio šalys išgyveno ar išgyve-
na panašias problemas. Viena
kita šalis, kaip, pavyzdžiui,
Lenkija, pradeda iš šios duobės
išsikaupti. Antra, pasiklausius
šios ir panašios statistikos
duomenų, pasidaro aiškiau, kodėl
pernai spalio 25 dienos rinkimuose
Lietuvos rinkėjai balsavo ki-
taip, negu išeivija tikėjosi, kad jie
balsuos. Trečia, Lietuvos padėtį,
kaip ir Latvijos bei Estijos padė-
tis, apsunkina sudėtingi ekono-
miniai santykiai su Rusija, nuo
kurių Baltijos šalys priklauso
ryšium su naftos ir dujų tiekimu.
Rusijos monopolis, tiekiant šias
nepakeičiamas žaliavas Lietuvai,
reiškia, kad jina gali daug maž
vienapusiai nustatyti kainas ir
nesiskubinti Lietuvai atmokeiti
skolas. Tačiau ne visas Lietuvos
bėdas galima suversti svetimos
valstybės ekonominei politikai.
Ne vienam Lietuvos piliečiui yra
kilęs klausimas, kodėl Lietuvoje
ligi šiol nebuvo rodoma didesnė
iniciatyva tą monopolį sugriauti,
pastatant naftos terminalą Klai-
pėdos uoste bei naftiekį, per
kurį iš Klaipėdos ir Mažeikių ir
atgal galėtų tekėti arabų bei kitų
šalių nafta.

Kaip Lietuvai reikia iš šios
duobės išlipti, kad Lietuvos
nepriklausomybės realybė pane-
šėtų į Lietuvos nepriklausomybės
idealą? Lietuvą, jos politines par-
tijas, jos vadus Seime, vyriausy-
bėje bei prezidentūroje reiktų ver-
tinti pagal penkis kriterijus. Tuos
kriterijus Lietuvai taikys ne vien
lietuviai. Pagal juos Lietuvą ver-
tins svetima tauta, kitos šalys ir
tarptautinės organizacijos. Tie
kriterijai yra: valstybingumas,
demokratija, rinkos ekonomika,
žmogaus teisės ir teisėtarka.
Sustokime ties kiekvienu kri-
terijumi.

Valstybingumo klausimas Lie-
tuvai buvo pats opiausias per 50
su viršum metų. Valstybingumo
išsaugojimas, nepriklausomybės
atstatymas ir vadovaujantis vaid-
muo, griauant supuvusią sovie-
tinę imperiją, buvo patys didžiausi
Lietuvos laimėjimai per pasta-
ruosius trejus metus. Nors šian-
dien tas klausimas nėra tiek
svarbus, kiek buvo anksčiau,
žymiai per anksti jį užmiršti.

(Nukelta į 2 psl.)

Po Sausio 13-osios žudynių Vilniuje 1991 metais Nepriklausomybės aikštėje priešais Lietuvos Parlamento rūmus
juos ginti rinkosi tūkstančiai lietuvių iš visos Lietuvos.

Šiame numeryje:

Statistikos spąstai • Pakeliui į Nepriklausomybės idealą • Estų
rašytojo Jaan Kross romanas „Caro pamišėlis“ • Estiškos dramos
premjera Amerikoje • Artūro Tereškino eilėraščiai • „Dailė '93“
Čikagoje • Nepriklausomybės jubiliejaus dailės parodos Čikagoje
• Vytauto Pluko eilėraštis • Svarstybos apie Katalikų Bažnyčią
ir lietuvių tautą

Nepriklausomybės idealas ir realybė

(Atkelta iš 1 psl.)

Prieš akis tebėra keliolikos tūkstančių rusų kareivių išvedimas iš Lietuvos žemės. Geriausias garantas, kad tie kareiviai pasitrauks, yra Rusijos prezidentas Boris Jelcin, kurio paties politinės perspektyvos, pasak Vakarų spaudos, nuolat blogėja. Net ir visiems rusų kareiviams išėjus laiku, Lietuvai lieka du pavojai jos valstybingumui. Pirmas yra rusų kariuomenės dislokavimas Latvijoje ir Karaliaučiuje. Karaliaučiuje yra desimtis tūkstančių ar daugiau kareivių. Atrodo, kad jų skaičius ne mažėja, o gal net didėja, nes dalis iš Baltijos šalių išvedamų kareivių buvo pasiūsti būtent į Karaliaučius. Lietuvos nepriklausomybės išsaugojimui svarbu, kad visas Baltijos pakraštys būtų kiek galint greičiau demilitarizuotas.

Kitas pavojus Lietuvos valstybingumui – tai ekonominis imperializmas. Lietuvos pajungimas ne politiniu jungu ar karine okupacija, o ekonomine priklausomybe. Šio pavojaus išvengti būtina išbalansuoti šalies prekybą tarp Rytų ir Vakarų, statyti naftotiekias bei kitus požeminius ar viršžeminius tiltus į Vakarus. Tai padarius, santykiai su kaimynais Rytuose taps normalnesni ir abipusiai naudingi.

Antisisteminis – demokratija. Lietuvos demokratine santvarka palaipsniui stiprėja. Laisva, kad ir netobula spauda ir laisvi rinkimai, kuriuos sugeba laimėti ir po to ateiti į valdžią opozicija, yra labai pozityvūs reiškiniai. Demokratinės santvarkos pamatus stiprina pernai metų rudenį priimta naujoji Konstitucija. Tačiau, trūkumai demokratiniam gyvenimui nepašalinami. Politinės jėgos, ypač centre ir dešinėje, susiskaldžiusios į daugelį mažų grupelių. Dar blogiau, itampa, pikta retorika ir tiesiog neapykanta tarp kairės, centro ir dešinės dažnai užkerta kelią normaliam politiniam dialogui, kuris būtinas, sprendžiant Lietuvai svarbius klausimus. Kartkartėmis politinis karas tiesiog paraližavo Aukščiausiosios Tarybos veiklą. Esant tokiai neapykantai ir turint omenyje, kad demokratijos šaknis Lietuvoje dar negiliai įsileidusios į Lietuvos žemę, vienai ar kitai grupei gali kilti mintis ir tiesiog pagunda keisti politinę padėtį savo naudai, apeinant demokratines institucijas ar tiesiog jas nuverčiant. Užtat labai svarbu, kad Konstitucija būtų gerbiama, kad teismai, Seimas, vyriausybė, prezidentas sąžiningai atliktų savo pareigas. Seimo nariams būtina neprarasti pastovaus ryšio su savo rinkėjais ir nuolat atsivėlgti į jų pageidavimus.

Trečiasis kriterijus – rinkos ekonomija. Beveik niekas Vakarų pasaulyje nemano ir mažai kas buvusioje socialistinėje lageryje galvoja, kad yra įmanoma ar pageidautina sugrąžinti komandinę, suvalstybtą ekonominę sistemą Rytų Europoje ir buvusioje Sovietų Sąjungoje. Normalus ekonominis gyvenimas yra sutapatinamas su rinkos ekonomija. Ginčijamasi tik dėl tinkamiausio būdo tą rinką pasiekti. Kelias į rinkos ekonomiją yra neišgrįstas, duobetas. Tie, kurie siūlo vadinamąją šoko terapiją, nori, kad tuo duobėtu keliu būtų kiek galint greičiau važiuojama. Kelionė būtų nesmagi, keleiviai būtų gerokai kratomi, bet tikslas būtų greičiau pasiektas. Kiti tvirtina, kad reikia lėčiau tuo keliu keliauti, kad keleivių jausmai trinksejamai ir kratymams būtų kuo švelnesni. Apie tai eina diskusijos Lietuvoje ir kitur. Ir vienos, ir kitos pusės argumentai turi savo privalumus. Tačiau svarbu pažymėti, kad Vakarai neigiamai žiūri į Lietuvą, jeigu jos pasirinktas kelias bus itin

Katedros aikštėje, Vilniuje, ruošiamasi vienam iš pirmųjų Sąjūdžio susibūrimų Lietuvos Atgimimo laikotarpio pradžioje.

lėtas. Tai atbaidys Vakarų investorus ir gali privesti tarptautines organizacijas bei pavienes šalis sulaukyti kreditų teikimą Lietuvai. O tokia neigiama reakcija dar toliau į ateitį nustumtų rinkos ekonomijos realizavimą Lietuvoje. Tos šalys Rytų Europoje, kurios paskutinės baigs pertvarkyti savo ekonomijas, bus kaip alkanai žmonės, kurie, pavėlavę į puotą, bėgauna tik trupinius.

Ketvirtasis kriterijus – žmogaus teisės. Demokratinė santvarka nebūtinai yra garantas, kad žmogaus teisės bus gerbiamos. Bene geriausias to pavyzdys yra Jungtinės Amerikos Valstybės prieš 40 metų. Tuomet Amerika buvo demokratinė šalis, tačiau jiniai kartu buvo ir rasistinė. Su baltosios odos daugumos pritarimu, juodosios odos mažumos nariai buvo traktuojami kaip antros klasės piliečiai. Jokioje šalyje žmogaus teisės nėra tobulai išsaugojamos. Tačiau Lietuvos elgesys, tiek kaip valstybės, tiek kaip tautos, yra nepaprastai geras. Lietuvos pilietybės įstatymas, priimtas 1989 metais, buvo vienas iš liberaliausių Europoje. Visi tą dieną Lietuvoje esantys nuolatiniai gyventojai, turintys darbą, galėjo įsigyti Lietuvos pilietybę, nesvarbu, kur jie buvo gimę, kokios kilmės jie buvo. Lietuvos Konstitucija draudžia diskriminaciją rasiniu, tautiniu, religiniu ar lytiniu pagrindu. Lietuvos valdžia puoselėja ne tik lietuvių kultūrą, bet taip pat ir tautinių mažumų. Rinkimuose į Seimą buvo teikiama lengvata tautinių mažumų politinėms partijoms, kad būtų užtikrinta, jog Seime tautinių mažumų nariai neliktų be balso. Tokiu būdu Lenkų sąjungai pavyko laimėti keturias vietas Seime, dvigubai daugiau, negu ji būtų laimėjusi be lengvatų. Delegacijos iš užsienio, kurios atvyksta į Lietuvą vertinti žmogaus teisių padėtį, išvažiuoja patenkintos. Pavyzdžiui, neseniai pasirodė Amerikos Valstybės departamentų pranešimas apie žmogaus teisių padėtį kitose pasaulio šalyse. Lietuva susilaukė labai teigiamo įvertinimo. Be kita ko, pasakyta, kad nerasta jokių požymių, jog Lietuvos valdžia diskriminavusi prieš bet kokią žmogų, gyvenantį Lietuvoje.

Aišku, kad mažumų teisės tėra tik viena dalis žmogaus teisių. Spaudos laisvė, religinė laisvė, teisė laisvai keliauti, teisė kurti politines bei nevaldines organizacijas yra kitokie žmogaus teisių pavyzdžiai. Tačiau tenka sustoti ties mažumų teisių klausimu, nes jis tampa vienu iš opiausių klausimų politikams. Jis ir yra vienas iš patogiausių įrankių, kuriuos demagogiškai nusiteikę elementai didesnėse valstybėse gali naudoti tam, kad plaktų mažesnes valstybes. Tautinių mažumų teisių apsaugojimas pastaruoju metu tapo svarbiu, nes viso pasaulio akivaizdoje tautinių ir religinių pagrindų vyksta baisus genocidas buvusioje Jugoslavijoje.

Šiandien pastebimas paradoksas. Viena vertus, Vakarų Europa laikosi pasyviai, nors aiškiai mato, kaip skerdžiami tūkstančiai žmonių už kaimynų tvoros, ir aiškiai gali įvardyti šių dienų hitlerius ir stalinus. Antra vertus, nors stokojama politinės valios intervenuoti ir sustabdyti „etninę valymą“, tačiau mažumų

teisių gerbimas tampa kriterijumi, pagal kurį didesnės ir daugiau pasiturinčios valstybės ateityje vertins mažesnes, skurdėnes šalis. Nes Vakaruose nuosirdžiai yra pasibaisėjama mažumų teisių pažeidimais, tik nenorima sumokėti didelę kainą juos sustabdyti. Todėl ten, kur kraujas liejamas klanais, Vakarai kritikuos, bet mažai ką darys. O ten, kur nėra jokio smurto, bet tautinės mažumos pasiskius, su pagrindu ar be pagrindo, dėl joms nepriimtinių įstatymų ar valdžios politikos, su tomis šalimis tarptautinės organizacijos bei kitos valstybės pasirodys griežtai elgtis.

Užtat tenka prisiklausyti absurdiškų kaltinimų Latvijai ir Estijai dėl tariamų etninių valymų šalyse, kur nuo tautinio atgimimo pradžios 1988 metais nė vienas plaukas nenukrito nuo ruso ar ukrainiečio, ar žydo galvos. Ir nereikia į Maskvą važiuoti, nereikia net iš Amerikos sostinės išvažiuoti, kad išgirstum balsų tvirtinančių, jog tegul lieka svetimos šalies ka-

riuomenė Estijoje ir Latvijoje, kol iki galo neišaiškintos rusų tautinės mažumos teisės. Lietuvai dera gerbti tautinių mažumų teises, kaip ir visas žmogaus teises, nes tai yra civilizuotos šalies pareiga. Bet reikia ir padaryti atitinkamas išvadas iš to, kad Lietuvai šis kriterijus bus taikomas griežčiau, negu jos didesniems kaimynams.

Penktasis kriterijus – teisėtvara reikiama, kad įstatymai priima įstatymdavystės valdžia. Įstatymas taikomas visiems ir visų gerbiamas. Tie, kurie pažeidžia įstatymą, yra nubaudžiami be jokių išimčių taip, kaip numatyta įstatyme. Pabauda turi būti tokia griežta, kad įbaugintų nusikaltėlių ateityje nusikaltimo nekartoti ir kad įbaugintų kitus susilaikyti nuo panašaus veiksmo. Tokios tvarkos Lietuvoje kol kas nėra. Kyšiai ir korupcija nesvetimi nei naujajai gvardijai, nei senajai. Korupcija yra vėžys, ir jo neišplovus Lietuva negalės tapti normalia valstybe. O tą sunkią operaciją įmanoma tur dabar pradėti. Paimkime vieną

Kertinė paraštė

(Atkelta iš 1 psl.)

Užtat pažūrėti statistikai, kas dėjosi 1988 metais, ar tuos metus palyginti su dabartimi yra visai netikslu. Kad ir yra daug tų duomenų, kurie mums gali būti naudingi, į visus reikia žvelgti su atitinkama kritika, prisimenant kai kurių jų ribotą vertę. Vienas aiškesnių rodiklių gal būtų pragyvenimo išlaidos, palyginus su asmeninėmis išlaidomis.

Dažnai didelę klaidą darome, išskeldami infliacijos apraiškas ir mėgindami jas matuoti, lygindami aukštesnes kainas dabar su sovietinio laikotarpio buvimom. Kur kainos yra buvusios reguliuotos ir jos paskui išlaisvinamos, jų kilimo jokių būdų negalima sieti su infliacija, o tik su dereguliacija. Kol kas Lietuva tvarkosi daugiausia pagal komandinę sistemą, taip kad kainų kilimas gali būti dvejopas: vienas dėl infliacijos, o kitas dėl tikro ar isakymo kainos pakilimo. Jei asmuo uždirbo 100 talonų į mėnesį ir viena šakė jam kainavo 10 talonų, tai, kai jis dabar, sakykim, uždirba 1,000 talonų, o šakė kainuoja 100 talonų, tai yra infliacijos pasekmė ir pilietui atsieina tiek pat. Bet jei jis šiandien uždirba 1,000 talonų ir turi mokėti 200 talonų už šakę, tai pavyzdys produkto kainos kilimo, nes jam ji atsieina dvigubai.

Komandinėje sistemoje daug produktų nustatytom žemom kainom yra arba žemos kokybės, arba valdžia iš surinktų mokesčių primoka kam nors, siekdama išlaikyti tokias kainas.

Reikalai susiklopiuoja, kada reikia parduoti kitai valstybei

pavyzdį – Lietuvos muitines. Dabar muitininkas, kuris ima kyšį, teparanda darbą ar blogiausiu atveju išsiperka iš bėdos. O turėtų šitaip būti: Lietuvos valdžia nustato, kad muitininkams bus mokama dvigubai daugiau negu eiliniams valstybės tarnautojams, ir po to daro atranką iš geriausių kandidatų. Prieš tai, Seimas priima įstatymą, taikomą muitinės darbuotojams. Pagal įstatymą, jeigu muitininkas nutveria, paimant bet koki, net ir mažiausią kyšį, ir teisme tai galima įrodyti, jis sėda į kalėjimą ne mažiau kaip dešimčiai metų. Kai antras ar trečias nuteistas muitininkas ilgam atsistės kalėjimui, Lietuvos muitinės pradės ne prašiau dirbti kaip Amerikos ar Vokietijos.

Koks išeivijos vaidmuo Lietuvos gyvenime? Sprendžiant iš lietuvių išeivijos spaudos puslapių po pernai metų spalio ir

savo gaminius, kurie pakyla savo kaina. Sakykime, kad pilietis uždirba jau 10,000 talonų į mėnesį ir šakė kainuoja 1,000 talonų. Jis kaip galėjo nusipirkti 10 šakių per mėnesį, taip ir dabar gali, bet klausimas dabar: o kiek rublių pilietui St. Peterburg'e ar Minske mokėti už tą importuotą lietuvišką šakę. Jei 1,000 talonų išvertus į jų rublius bus pigesnė kaina, nei ta, kurią toks pats gaminytis ten kainuoja, tai tas eksportas klestės, o jei didesnė, tai kris, nes mūsų gaminiai užsienyje bus per brangūs. Čia nekalbu apie duoną, kuri yra dirbtinai arba žema Lietuvoje, arba padaryta brangi kitur. Kitaip sakant, jei mūsų piliečiams kainos gali būti priimanamos, tai nereikia, kad jos būtų užtektinai patrauklios kai kurių kitų kraštų rinkose, kur tas pats gaminytis gaudamas pigiau, gal iš Ukrainos.

Norint iš tikrųjų sumažinti gaminio kainą vidaus ir užsienio rinkoms, reikia pakelti produktų kainą ir gaminį pagaminti pigiau. Reikia pakelti darbininko našumą ir moderninti produkciją. Visokie statistiniai komandinės valdžios gudravimai ir aiškinimai neišsprendžia daugelio problemų, o tik užlepia tikrąsias padėtis priežastis.

Statistika gali būti kaip tas aštrus peilis. Su ja galima gražiai išdrožinėti savo argumentus, atremti politinio priešo puolimą arba pačiam atakuoti kitus, ja apsiginklavus... Pravartu užtat žiūrėti į visokeriopą statistiką, o ypač iš komandinės ekonomijos krašto, kaip dabar Lietuvos, su deramu skepticizmu.

Jonas Pabedinskas

Vienas iš lemtingųjų Lietuvos atgimimo momentų – 1988 metų liepos 9 dieną Sąjūdžio susibūrimas Vingio parke, Vilniuje.

Juozo Polio nuotrauka

(Nukelta į 4 psl.)

Estiško romano atgarsiai JAV ir Britanijoje

Besigraudami su savo problemomis ir kovodami su šalčiu, baltai gali drauge pasidžiaugti kultūrinio laimėjimu. Didžiojoje Britanijoje ir Amerikoje buvo labai palankiai sutiktas pernai anglų kalba išleistas estiškas romanas *Caro pamišėlis*. Spaudoje buvo girdėti balsų, kad ne-gausios tautos gali pagimdyti reikšmingus kūrinius.

Kaip ir daugelį kitų pasaulio rašytojų angliškai kalbantis pasaulis istorinio romano *Caro pamišėlis* autorių Jaan Kross atrado pavėluotai; jo knygos jau seniau yra buvusios išverstos į daugiau kaip dvidešimt kalbų. Po Antrojo pasaulinio karo iškėlęs aštuonerius metus Gulage, rašytojas Jaan Kross pagaliau išvydo savo estiškai išleistą romaną, 1978 metais. *Caro pamišėlis* netrukus tapo legenda sovietinės imperijos literatūrinuose sluoksniuose.

Romano vyriausias veikėjas, Livonijos baronas Timotheus (Timo) von Bock, yra istorinė figūra. Jis buvo artimas caro Aleksandro I draugas, bet kai tik jis carui įteikė memorandumą kaip reformuoti imperiją, šis jį įgrūdė į kalėjimą. Po devynerių metų, jau carui Nikolajui I valdant, von Bock buvo paskelbtas „protiškai nesveiku“ ir likusį savo gyvenimą jis praleido savo dvare Estijoje, kur tada staiga mirė neaiškio-mis aplinkybėmis.

Užuoat pateikęs savąjį, pilnutinį von Bock'o istorijos variantą, autorius Jaan Kross tuos nepilnus istorinius duomenis papildė, perkuria ir nušviečia juos iš įvairiausių perspektyvų. Romano įvade autorius pareiškia teišvę-tę seną dienoraštį, gautą iš entuziastingo estų istorijos tyrėjo. To „dienoraščio“ autorius esąs von Bock'o žmonos, estės, brolis, kuris cituoja įvairius dokumentus, laiškus ir panašią medžiagą. Ar tokią romano struktūrą nulėmė esteti-niai, filosofiniai motyvai, autoriaus įsitikinimas, kad istorinė tiesa realyvi? O gal tai buvusio politinio tremtinio slapstymasis už įvairių užuolaidų, dangstymas is kaukėmis, žaidžiant gyvybinį žaidimą su cenzoriumi? (Vienas angliškosios romano laidos recen-zentas net sieja romano struktūrą su estų tautiniu charakteriu — jie esą ne tokie, kokie jie atrodo.)

Baltijos šalyse, kaip ir visoje Rytų Europoje, tokie estetiniai ir politiniai veiksniai yra simboliš- kai susiję. Von Bock'o dilema — pasitraukti ar pasilikti „kaip geležinė vinis imperijos kūne“ — primena visų baltų dilemą 1940-ais metais.

Svarbu tai, kad ankstyvieji kriti-kiški atsiliepimai apie anglų kalbon išverstą *Caro pamišėlį* labai palankūs. Kuo šis romanas užimponavo anglų ir amerikiečių kritikus?

London'o *Times* literatūrinia-me priede po antrašte „Garbės jausmas“ Lindsey Hughes rašo, kad autorius Jaan Kross pilnai išnaudoja dėkingąją savo romano temą, žvaliai peržengia istorinio fakto ir fikcijos sienas, patraukia skaitytojo dėmesį ir sukuria įtikimą pasaulį. Anot šio recen-zento, Kross gabiai pasinaudoja įvairiais istorinio romano rašymo metodais ir drauge gudriai apei-na cenzorius — po praeities prie-danga rašo apie dabartį.

The New York Times knygų apžvalgos žurnalas Jaan Kross'o romano recenzentų pasirinko len-kų kilmės amerikietį W. S. Ku-niczak, kuris savo naujais ver-timais Amerikoje atgaivino susi-domėjimą 19-ojo amžiaus lenkų rašytoju Henryk Sienkiewicz. Re-cenzentas tiesiai pavadina *Caro pamišėlį* stambiau Rytų Europos literatūros veikalu — giliai jaudi-nančia, sąmojinga, tvirtai suręsta ir užburiančia knyga. Anot Ku-niczak'o, ir nesuprasdamas visų

Jaan Kross

estiskų užuominų skaitytojas pa-jus autoriaus blaivią meilę savo tautiečiams. Amerikiečiams ne-

Jaan Kross knygos „The Czar's Madman“ (New York: Pantheon Books, 1993) apšonas. 362 puslapiai. Kaina — 25 doleriai.

Estų dramaturgo pjesės premjera Amerikoje

Praėjusių metų spalio mėnesį Estų Valstybinį teatrą pasiekė laiškas iš Amerikos — Ohio Nor-thern State University paprašė rekomenduoti dramaturgą, kuris suteiktų meninį balsą iš nelais-vės kylančiai Estijai. Teatrui rekomendavus Paul-Erik Rum-mo, universitetas kreipėsi į jį su užsakytu parašyti pjesę. „Valgu-se poik“ (Šviesos akligatviu) pavadintos pjesės premjera įvyko universiteto teatre pernai rudenį.

Šio, pasak autoriaus, „farsu su keliomis dramatiškomis sceno-mis“ pavadinto kūrinio trijuose veiksmuose vaiduojama „Estijos nepastovi dabartis ir neaiški ateitis“. Atgavus nepriklausomy-bę, iš Sibiro į tėvynę sugrįžta pagrindinis veikėjas-veteranas. Jį pasitinka užnuodyta žemė ir palaidota istorija, svetimos armi-jos baimė ir turto geismas. Vete-ranas stengiasi „nuplėsti svetimą odą nuo savo kūno“, atrasti vietą prarastoje tėvynėje.

Beveik visi pjesės veikėjai — Vyras ir Žmona, Duktė ir Drau-gas, Choriatai — yra būdingi ekspresionistinės dramos perso-nažai, suabstraktinti autoriaus idėjų rupačiai. Labiau in-dividualizuotas Dukters (estės) draugas, Estijoje gyvenantis gu-das, kuris jaučia palankumą estų laisvės kovai, bet kurio patys estai nelaiko savu. Dialogas estai stilizuotas, daug deklamavimo, o trečiąją pjesės dalį autorius

reikia sukti galvos apie tuos nežinomus svetimšalius (estus) ir jų kultūrą, nes informacija roma-ne pateikiama ne tiksliai išsamiai, bet ir subtiliai. Romanas pasižy-mi gyvomis istorinėmis detalė-mis, bet jomis nepasitenkina, per-žengia laiko ribas.

The New York Times recenzen-tas užsimena, kad *Caro pamišėlis* gali būti tiksliai „prieskonis“ — gal amerikiečių skaitytojų laukia jų visai dar nenujausta literatū-rinė puota. Tie gražūs žodžiai susilieja su mūsų viltimis, kad vieną dieną pasaulis atras Balti-jos šalių literatūrą, jos paragaus ir, susizavėjęs, ims reikalauti daugiau. Kad Lietuvos raštija galėtų atsistoti ant tos puotos stalo, ji turės atrasti tokių puikių vertėjų, kaip *Caro pamišėlį* tiesiai iš originalo, o ne iš rusiško ar suomiško vertimo į anglų kalbą išvertęs suomių poetas Anselm Hollo.

jž

tiesiai pavadina ritualu.

Spektaklį mačiusieji giria sce-novaizdį, aprėpiantį Estijos isto-riją. Kairėje — Aleksandro Nevs-kio cerkvė Tallinn'e dešinėje Tompea pilis su Pikko Herman'o bokštu. Vidurį užima paveikslas, „Tie, kurie iškovojo laisvę“, vaiz-duojantis estų nepriklausomybės kovas tarp 1918 ir 1920 metų, petys į petį besikaunantius tėvus ir sūnus. Scenos fone — mitinė „Assamalos kova“ iš estų tauti-nio epo *Kalevipoeg*. Vaidyba susilaukė kritiškesnio vertinimo — atrodo, kad pjesės forma ir turinys buvo per sunki našta jauniems universitetinio teatro aktoriams.

Spektaklio programoje autorius aiškina, kad jis norėjo nupiešti Estijos sunkųjį pereinamąjį laikotarpį. Pjesės pagrindiniai veikėjai kilę iš rastinukų ir našlaičių namų, nes dabar estai ne visai žino savo namus ir tapatybę. „Mes atgavom nepri-klausomybę žingsnis po žingsnio, ir iš to kyla keisti paradoksoi, prieštarą įstatymai“, rašo Rummo. „Drastiškų pasikeitimų laikais visos tautos atsiranda padėtyje, kurioje jos vėl turi atrasti savo pavogtą praeitį ir mėginti susieti jos nuopėlas su naujomis galimybėmis ir per-spektyvomis. Tomis galimybėmis žavimasi ir jų bijomasi.“ Rummo priduria, kad nuolatinis įsistebė-jimas ir praetis paskaudą pja-

Artūras Tereškinas

TRÈS RICHES HEURES

I

galbūt mirti visai ir nėra kas dieną ramdyti laiką, bet nepažinus savęs, darytis mėlyna žolė, kuri ver-kia juodom purvinom asarom, galbūt mirti nereiš-kia nebūti, nes neiginiai lygūs teigimui, o gyventi šalia savęs, ne savyje, žiūrėti į savo atspindį, žavė-tis juo (bet ant veido tamsūs šešėliai itin viliojan-tys, geidžiami tu, kurie skaisčiai šviesūs, siūlo sa-vo sėklas — lyg paukščiai), atsisakyk savęs, išstiprk Dievuje, nežinok savęs, bet nugrimzdes į miglotąjį Jį, giedok Inseparabilis (Comn. plur. martyrum), kentėk, rankoje laikydamas paklydėlę žuvį, kuri panyra į baltą miglą ir iškyla, pasisotinusi pasa-monės dumbliais: negaliu prisiminti jos žuviškų lūpų, bet, rodos, kad storos, kraujo pritvinkusios raukšlės dengia plėšrius jos dantis; galbūt tą žuvį nešiojuos kasdien, rašydamas Tau laiškus, nusi-rengdamas, jūdama, kad diena be tavęs — per trumpa (ir gerai, kad nebūsi), veidrody — plaukai ligi krūtų, rankos uždengusios veidą, aplietos krauju (aš mėgau ryškias spalvas) — todėl kartojų: mėlyna, juoda ir kraujas, bet neatskirama kancija, išspraudus stikliniam paviršiui, atiduoda šukes lyg mano naktis

II

man visai nesvarbu, tik nesvarbu dar svarbiau nei nežinoti, nemylėti ir, pilku lietuviu prisidengus, žings-niuoti aptriūsusių namų rajonais, — visai nesvarbu vasaris, bet medis jau sprogsta, rytojaus šalna, ma-nęs nepažinus, jį pribaišs (žodžiai nenugalės manęs), sniegas, šlabdriba, aprašinėti suolelis, — visa iš to chaoso, kuris ateina triukšmaudamas ir pasilieka lyg nauja raukšlė paakius ar giesmės nuotrūpa, kurią visai iškraipysi, apnuogindamas amžiną

geismą: fizinis karštis užgesina lūpas, o garsas už-gesina akis, todėl rėk arba giedok (jeigu esi krikš-tytas beviltiškais sekmadienių bendrabučiais Vil-niui), kad užgestum, nesudegines paskutinės savo knygos (valandų iliustracijos — lyg pornografiniam filmui: nuogas, bejėgis kūnų judėjimas ir aimanos, kurios primena giesmes); — rašysiu sekundžių knygą, pripašydamas žalsvų lapelių ant nepažįstamų krūtų, jos išvartys iš rojaus, bet liekam mudu (mano kūnas ir figos lapelis, sklendžiantis vėjyje), mes žaisime suvedžiotus ir niekad negrįšim į tėvo na-mus (jau nebus šitoj žemėj sūnų palaidinų)

III

ir šitaip be galo, nes realizmas be ribų, o ribos be samonės, samonė be manęs, o aš? begalinis nutir-pęs raidynas, išbarstyti dantys, plėvėsuojančios plaukai, besiuksintys medžiuose, gotiškas šriftas ant krūtinės, sunku jį išversti, bet klausyk: in all those I sought rest... and so I was established in Zion... I was exalted... suprantama, toj karalystėj nebuvo manęs, tik mano beribė naktis (lytis, ran-kos, burna, sėdmenys), tuomet aš tupėjau devy-niom virvėm pririštas prišnerkštam viešbučio kori-doriui, praeiviai spjaudė į mano akis ir juokė, nes niekad nebuvo bažnyčiose, kur madonos verkia, o kūdikiai žiūri į toli, ir, rodos, keiksm-žodžiai apspinta jų burnas; ir niekad neirdėjau aka-cijos cirpant cikadu, nesėdėjau ant paasariškų suolelių (tai ne menas), nemačiau, kaip raudonos vyšnios įauga į tavo rankas tarsi stigmos (nukry-žuok savo abstraktų liūdesį arba save, nes tu ir esi liūdesys), ir niekad nejutau, kad pradeda lyti, kad vėjas atneša debesį, kuris atspira už netikėtą birželio pabaigą

Estijos tautinio ansamblio „Noorus“ nariai prieškais nūryt sovietmečiu pasta-tyto Tallinn'o premiesčio Lasnamäe vaidžia. Šių metų vasario 24 diena, kaip

ir Lietuva vasario 16-ąją, Estija švenčia 75 metų sukaktį nuo nepriklausomy-bės paskelbimo 1918 metais.

nasi su gyvenimu. Bet per greitai pamiršti praeitį yra nenatūralu — tokia užmarštis paverčia žmo-gu „dviejų matavimų marionete šešėlių spektaklyje“.

Rummo pjesė nebūtų buvusi pa-statyta Amerikoje be estų išieivų paramos. Jos pagrindinis skatin-tojas ir režisierius, Ohio Northern State University menų pro-gramos pirmininkas Nils Riess gimė Amerikoje, bet kalba estiškai ir dešimtį metų studijavo estų teatrą. Pjesės vertėjas, New York'e dėstantis literatūros pro-fesorius Mardi Walgemäe, kadais buvo išvertęs kitą Rummo pjesę, „Pelenės žaismas“, kuri buvo pastatyta La Mamma teatre, New York'e.

Menininkas ir politikas Rum-

mo žino, kad jam lemta kalbėtis dviem kalbom ir jų nesumaišyti. Kaip išrinktas Estijos parlamen-to narys ir liberalų demokratų partijos vadovas, jis teigia, jog Estija „daro visai nebologą pažan-gą“. Kaip dramaturgas, jis mėgina skverbtis giliau į vidinį pasaulį. Štai kaip pjesės pabaigo-jos prabyla iš Sibiro grįžęs Veteranas:

„Šviesos akligatvis — tai gatvė, kurioje aš gimiau. Nors tai neiti-ketina ir neįmanoma išaiškinti, aš ją atpažįstu ir pasisavinu. Mano sąnariai išmėtyti po visą pasaulį. Jų pakaitalai nieko nejaučia. Bet mano viduje yra nematomas branduolys, kuris viską žino ir atmena. Aš nenoriu neigiamai kalbėti apie gyvenimą,

kursai dabar vėl mėgina iškilti ant šios gatvės. Tiksliai išarti, kad ši gatvė kadais turėjo savo gyvenimą. Ir kad jis buvo sunai-kintas. Gal aš jau nebeegzistuoju, bet aš esu čia“.

Veterano šalininkas ir choras taip atsiliepia: „Tas, kursai savo jaunystėje patyrė svetimos armi-jos aulinių dvokimą, niekad nebe-ismoks vėl pasitikėti pasauliu. Tas, kursai iš arti girdėjo, kaip gyvas kūnas triūška po tanko vikrais, niekad nebegalės sugrįž-ti į namus. Ir praeis daug laiko, kol jis sugebės išieiti kitur, į kokią bevardę vietą, ir susitaikyti, iš dalies, su nauju gyvenimu, kuris mėgina iškilti vieninteliuose jo turėtuose namuose“.

• Tevas Bruno Markaitis, SJ, gyvenęs Honolulu, Havajuose, ir sveikstas po trečios operacijos, šiuo metu intensyviai dirba, orkestruodamas savo kūrinių pianinui „Lituanica“ — trys šokiai orkestrui. Tai bus daugiau 20 minučių trunkanti kompozicija. Kompozitoriaus Bruno Markaitio kiti instrumentiniai kūriniai yra buvę atlikti New York'o, Čikagos, Baltimoro, Mami ir Tampa orkestrų, kai kuriais atvejais kartu su choras.

Tevas Markaitis palaiko glau-džius ryšius su Lituanistikos tyrimo ir studijų centru Čikagoje bei jo muzikologijos archyvų direktorium Kaziu Skaisgiriui.

jp

(arza)

„Daile '93" Čikagoje

Po vakaronės bus vaivės. Visi kviečiami atsilankyti į šią įdomią svarbių Lietuvos istorijos reiškinių apšvarstymo programą. Šios vakaronės yra remiama Illinois Humanities Council, National Endowment for the Humanities ir Illinois General Assembly.